

Ki irányítsa az iskolát?

Piaci alapú angolszász közoktatási reformok

Háy Gyulától származik az a bölcs mondás, hogy az élet nagy ellentmondásai nem oldódnak meg, hanem elavulnak és helyettük újak sorjáznak. Így járunk majd mi is azzal az ádáz vitával, amely most folyik az iskolák, a pedagógusok és a kormány között. Angliában és az Egyesült Államokban, e két, a piaci megoldásokra leginkább fogékony országban ugyanis egy ideje már nem az önkormányzatokat tartják a közoktatás legjobb gazdáinak – a kormányról nem is beszélve.

A reformokban Anglia jár az élen. (Az „Anglia” megnevezés a hivatalos Egyesült Királyság helyett itt nem a szokványos, pontatlan szóhasználat; Skóciának, Walesnek és Észak-Írországnak saját oktatási rendszere van.) Az állami finanszírozású általános középiskolák kétharmada (ez kb. 4000 intézményt jelent) függetlenné vált a helyi önkormányzatoktól és saját maga dönt személyzeti kérdésekben, a költségvetés felhasználásában és a tananyagról. (Az iskolatípust, amelyről szó van, az angolok *comprehensive school*-nak nevezik, a 11-16, esetleg 11-18 éves korú gyerekek járnak ide, a képzés nem szakirányos, és nincsenek felvételi követelmények; ennek megfelelője az amerikai *public high school*.)

Az új intézményt – nálunk is divatos szóhasználattal – akadémiának nevezik. Kezdetben ezek olyan gyengébb iskolákból alakultak ki, melyek finanszírozását az üzleti élet, az egyház, vagy jótékonyági szervezetek vették át. A zömük viszont a helyi önkormányzatoktól szakadt el. Az eredmények vegyesek, vannak igen jól teljesítő és kevésbé sikeres „akadémiák”; a kutatások azt hozzák ki, hogy az intézményi függetlenség egyenesen arányos a sikerességgel, melyet a tanulók elért eredményeivel mérnek. Biztató, hogy az akadémiák kedvező eredményeket érnek el az alsóbb társadalmi rétegekből származó tanulók körében. Mindenesetre az átalakulással párhuzamosan az angolok megerősítették az oktatás központi felügyeletét.

Az akadémiák láncokba szerveződnek, főként területi alapon, s ezek lehetőséget teremtenek a tanári mobilitásnak. De a két-három tucat iskolánál többet tömörítő egységeknél ugyanazok a bürokratikus jelenségek léptek fel, mint a korábbi, önkormányzati irányítás alatt, ezért ilyen esetben a minisztérium elrendelte a „leépítést”. A középiskolák hat százalékát az ún. szabad iskolák teszik ki, melyeket szülők és közösségek alapítottak és az akadémiákhoz hasonló módon működnek.¹ A „szabad iskolák” mintaképe a svéd *Friskola*; ezek költségvetési finanszírozású független intézetek.²

Amerikában a tanulónak kb. a tíz százaléka jár magániskolákba. 1990-ben a Milton Friedman által kieszelt „kuponos” megoldás terelt nagyszámú gyereket a magániskolákba. A szülők kupon formájában (az amerikaiak ezt *voucher*-nek nevezik) kapják meg évente azt az összeget, amit az állam gyermekük iskoláztatására költene, majd az általuk választott

¹ The Economist, October 11th 2014.

² The Economist, December 7th 2013.

magániskolában a kuponnal fizetik ki a tandíjat. (A kuponra nem mindenki jogosult, jellemzően a hátrányos helyzetű családok kapják.) A módszert Amerika 24 tagállamában alkalmazzák, főként a republikánus adminisztrációk kedvelik. (A megoldás „piaci” jellege miatt ez érthető, de ugyanakkor a felzárkóztató hatása egybevág a demokraták céljaival is.) Svédország és Dánia szintén alkalmazza a kuponos módszert.

A tanulmányi eredmények érdekesen alakulnak: a legtöbb vizsgálat szerint a magániskolákban nem jobbak, mint a hírhedten gyenge színvonalú állami iskolákban. (Ez – véleményem szerint – lehet amiatt is, hogy a kuponos megoldással a hátrányos helyzetű családok gyermekeit átterelik a magániskolákba.) Ami viszont megdöbbentő: az állami iskolák jóval költségesebbek, egy tanulóra majdnem kétszer annyit költenek, mint a magániskolák.³

Amerikában az iskolák függetlenedése az önkormányzatoktól sajátos módon indult el: a kilencvenes évek végén alakult meg a Charter Schools USA nevű, profitérdekeltségű szervezet. Ez a legnagyobb és legrégebbi oktatási menedzsment vállalkozás, irányítja a hozzá belépő tanintézeteket, az óvodától kezdve az egyetem előtti legutolsó fokozatig. 77 iskola és több, mint 65 ezer tanuló tartozik hozzá, hét államban működik, Floridában van a legnagyobb súlya. A *charter* iskolákat (leginkább szerződéses iskolának fordíthatnánk) közpénzből finanszírozzák, a tanulóknak nem kell tandíjat fizetniük. USA-szerte több, mint két millió tanuló jár a charter-iskolákba, az összlétszám 13 százaléka. Ezek az oktatást menedzselő vállalkozások üzleti alapon, megrendelésre kidolgoznak tanterveket, működtetési és finanszírozási vagy fejlesztési sémákat akár az állami, akár a magán- vagy jótékonyági szektorban működő oktatási intézmények számára és – mint a Charter Schools USA – vállalják a hozzájuk belépő intézmények irányítását is.⁴ Az amerikai szerződéses iskolákat tekintik az angol akadémiák elődeinek.

A közoktatás állami monopóliumának fellazítása során a legradikálisabb megoldás az otthon-tanulás. Amerikában ez a tanítási forma növekszik a leggyorsabban. Néhány évtizede még a legtöbb tagállam tiltotta, - ma már mindenhol megengedik. A mögöttes motiváció általában vallási vagy erkölcsi, az eredmények kifejezetten jók.⁵

A *Teach for America (TfA)* nevű szervezet 25 éves fennállása óta 40 ezer kiváló képességű, neves egyetemeken végzett fiatal helyezett el ideiglenesen (két évre) a tanári pályán, hogy segítsék a legkritikusabb helyzetben lévő iskolákat. Ide bejutni nagy presztízst jelent, a jelentkezők közül csak minden hatodiknak sikerül. A TfA-nak sok követője akadt világszerte; az európai és latin-amerikai országok negyed részében, Ausztráliában, Kínában és Indiában is működnek hasonló intézmények.⁶

Közoktatásról lévén szó, felmerül a kérdés, vajon melyik iskolatípus szolgálja jobban az egységes közműveltséget, mely a társadalmi egyenlőség megteremtésének fontos eszköze. Én azt hiszem, ez a kérdés inkább a tananyagra vonatkoztatható, és nem lehet kijelenteni, hogy az

³ The Economist, February 14th 2015.

⁴⁴ Wikipedia, és The Economist October 11th 2014 és December 22nd 2012.

⁵ The Economist, 22nd December 2012.

⁶ The Economist, February 14th 2015.

állami irányítású, vagy az önkormányzati iskolák által könnyebben megvalósítható az egységes közműveltség. (Sőt, ha a más irányítású iskolák jobb eredményeket érnek el, és ha a tananyag nem különbözik lényegesen, akkor éppen fordított a helyzet.)

A 2012-es matematikai PISA-felmérés megdöbbentő eredményeket hozott. A fejlett országok és a közép-európaiak szinte egymás sarkát taposva a középmezőnyben tömörülnek. Ugyanakkor kozmikus távolságra van tőlük Sanghaj, de Singapore, Hongkong, Tajvan és Dél-Korea is messze az átlag fölött teljesített (egy kis jóindulattal még Japán is közéjük sorolható). Ez két kérdést vet föl; az ázsiaiak a kimagasló eredményt a gyerekek olyan brutális terhelésével érik el, ami a fejlett országokban nem követhető. A másik viszont elgondolkasztó: van-e értelme a különféle iskola-irányítási rendszereket kipróbálni, ha a fejlett és kelet-európai országok csoportja egy szoros mezőnyben tömörül (Svájjal az élen és sajnos, velünk a végén). Azaz, az eredményeket tekintve csekély az eltérés. Az írásom első részében bemutatott angliai és amerikai reformoknak mi értelmük van, ha nem sok választ el tőlük az eredményeskálán? Bár a PISA-felmérések érvényét és összevetését módszertani problémák korlátozzák, s a fentiek csak a matematikára vonatkoztak, nem hagyható figyelmen kívül, hogy 2006 óta lényegesen romlott a helyzetünk, miközben az angolok megőrizték, az amerikaiak pedig javították a pozíciójukat. (Egyébként szövegértésben is kiábrándítóan szerepeltünk; 34 OECD-tagország közül a 30. helyen végeztünk.)⁷

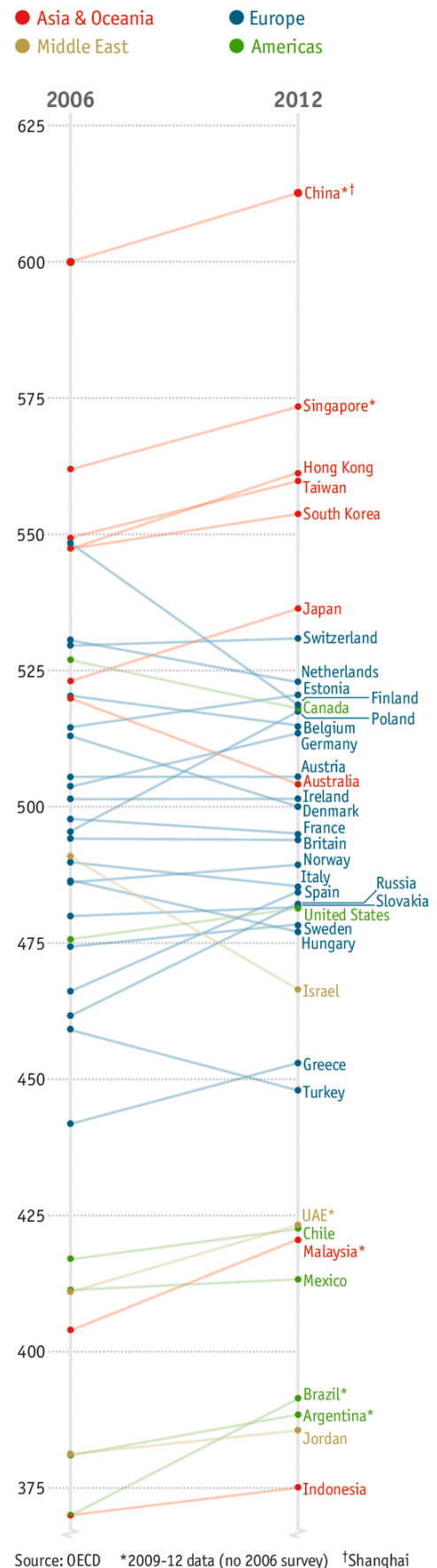
(ábra: The Economist, December 7th 2013)

A nyolcvanas évek elejétől kezdve Nyugat-Európában piaci forradalom zajlott le a háború utáni főként keynesista gazdaságpolitikákkal szemben. (Az irányzat a közgazdaságtanban a „monetarizmus” nevet kapta, Milton Friedman volt a szülőapja és Margaret Thatcher a fő alkalmazója és szószólója.) A monetarizmus a

⁷ Lásd a hvg.hu-ban megjelent cikkeket.

Educational performance of 15-year-olds

Mean mathematics scores, selected countries

gazdaságban a „kínálati oldali” politikákat hozta előtérbe. A jóléti szektorban is történtek változások, a költségvetési kiadások lefaragásán túl. E változásokat az ún. skandináv modell testesíti meg a legátfogóbban. Lényegük, hogy az állami finanszírozású jóléti szektorba beengedik az üzleti vállalkozásokat, és versenyben dől el, hogy az adott állami költségvetési keretből ki tudja hatékonyabban megvalósítani a jóléti politika céljait. (Közérthetőbben: a felhasználó, esetenként közvetlenül az állampolgár dönti el, hogy ki nyújtsa számukra a szolgáltatást, és megrendelésük mögött a költségvetés pénze áll – lásd az éppen Friedmantól származó kuponos megoldást.) Mint láttuk, ezek a formák kezdenek most elterjedni az oktatásban is. A függetlenedésért küzdő pedagógusok és oktatási intézmények jó úton járnak, de nem biztos, hogy az önkormányzati irányítás a legjobb megoldás. Mindenesetre általános tapasztalat, hogy az intézmények függetlensége és a verseny javítja az oktatás színvonalát, de nem nélkülözhető a következetes állami ellenőrzés sem. De ha a probléma mélyére akarunk leásni, azt találjuk, hogy az oktatás eredményessége elsősorban a jó tanáron múlik.

Bp, 2016. május 25.

Kiss Károly
közgazdász és társadalomkutató

(Megjelent a Magyar Nemzet 2016. június 2-i számában, valamint a Ki akar itt Superman lenni? c. tanulmánykötetemben, L'Harmattan 2019.)

Felhasznált irodalom:

The Economist, December 22nd 2012. Education. Keep it in the family.

The Economist, December 7th 2013. School league tables. Finn-ished.

The Economist, October 11th 2014. British educational reform. Viva la revolución. És: Britain, Educational reform. The new school rules.

The Economist, January 17th 2015. Chicago's schools. Hard work rewarded.

The Economist, February 14th 2015. United States, Private schools. Pro choice.

The Economist, February 14th 2015. Teacher recruitment. Those who can. És: Teacher recruitment. High-fliers in the classroom.

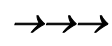
hvg.hu, 2015. szept. 24: Megrendítően rossz lett a magyar diákok szövegértési tesztje.

http://hvg.hu/itthon/20150924_Megrenditoen_rossz lett_a_magyar_diakok_s

hvg.hu, 2014. febr. 13: Magyar PISA-teszt:a gyengébbek még gyengébbek lettek.

http://hvg.hu/itthon/20150924_Megrenditoen_rossz_lett_a_magyar_diakok_s

Melléklet →→→→

Sajnos, hazánk ebben a mátrixban a rossz iskolák, boldogtalan tanulók mezőbe került, bár

- közel a centrumhoz (átlaghoz),
- legközelebbi szomszédaink: USA és Litvánia.

A legjobb helyzetben Szingapúr, Tajvan, Svájc és Hong-Kong van.

Koreában nagyon jók a tanulmányi eredmények, de boldogtalanok a gyerekek. Észtország, Finnország és Lengyelország szinte egy helyen van és érdekes módon Koreához közel.

Forrás: <http://www.coolinfographics.com/blog/2014/1/17/where-in-the-world-are-the-best-schools-and-the-happiest-kid.html>